

a középiskolában viszonylagosan közömbös lehet, föltéve, hogy a választott tárgy jó képzést nyújt». Szerinte kell, hogy a tantervben az emberi tudás minden köre meglegyen. Ha a tanulmányok egyenértékűsége úgy értelmeztetik, hogy az egészen külön területeket felölelő ismeretszakok — pl. földleírás és mennyiségtan, nyelvészet és természettan — egymást helyettesíthetik: akkor az ismertetőnek teljesen igazat adok. Ha azonban az egyenértékűség az egymással rokon szakokat illetőleg — pl. modern és classikai nyelvek, mennyiség- és természettan — kétségbe hozatik: kénytelen vagyok a bizottság álláspontjára helyezkedni.

Hasonlóképp nem helyeselhetem az ismertető azon eljárását, mely a tanulmányok egyenjogúságát illető felfogásának az által kívánt kifejezést adni, hogy a különböző tanulmányokra a tantervben egyenlő időt szabott ki. Lehet két tanulmány teljesen egyenjogú, de ebből még nem következik, hogy elsajátításukhoz is egyenlő időre volna szükség. Az idő mennyiségét a tapasztalat állapítja meg. Ebben a tekintetben, véleményem szerint, a bizottság helyes úton haladt. Abban azonban igazat kell Bakernek adnom, hogy az egyszer már megkezdett tanulmány, mint ez a bizottsági tervezetben, a természettudományok egyik-másik ágát illetőleg, fel van véve, félbe nem szakíthatók.

Ezek voltak azon előtörő gondolatok, melyeket lelkemben a tengeren túli tanférfiak nagyszabású munkálata keltett, a mivel beszámolni már csak azért is kötelességemnek tartottam, mivel valamely terv helyessége az alapjául szolgáló elv helyességétől függ.

A szakbizottságok kívánalmaival nem óhajtok különlegesen foglalkozni, mivel a magam részéről is igen természetesnek találom, hogy minden ilyen bizottság a saját szakja számára, nem tekintve az egésznek összhangját és nem helyezkedve egyetemes álláspontra, minél nagyobb tért kíván biztosítani. Az egyetemes bizottság hivatása az így támadt túlköveteléseket a kellő mértékre leszállítani.

SOMOGYI GÉZA.

MÉG EGYSZER A POLGÁRI ISKOLÁK VISZONYÁRÓL A KÖZÉPISKOLÁKHOZ.

Ilyen cím alatt jelent meg ugyanis Vietórisz József úrtól a «Magyar Pædagogia» f. é. 8-ik számában egy tanulmány, melynek tévedéseit és a belőlük folyó következtetéseket nem hagyhatjuk szó nélkül, nehogy úgy tűnjék fel a dolog, hogy «qui tacet, consentire videtur».

Szivesen mérjük össze e helyütt ellenargumentumainkat a cikkíró úr argumentumaival, mert az a remény él bennünk, hogy a tárgyilagos

eszmecsere eredménye — még abban az esetben is, ha nem sikerülne egymást meggyőzni vagy egyikünket a másikának nézetei számára megnyerni, — a helyzet tisztázása lesz, hogy az okok és ellenokok ezen lovagias harcza a vitás kérdés eldöntésének nem csak előkészítését, de egyuttal előbbrevitelét fogja eredményezni.

Tökéletesen egyetérték V. úrral abban, hogy a nagy mozgalom különböző jelszavak alatt «mind szélesebb és szélesebb körben érezteti hullámveréseit», de már nem osztozhatom abban a nézetében, hogy maga a reform úgy «a középiskolákra, mint a polgári iskola tekintetében egyelőre csak a jelenlegi tanterv keretén belül eszközözendő módosítás»-ban állhatna, mert habár elhiszszük, hogy ez a gymnasium és reáliskola tekintetében «egészséges conservativismus»; — a polgári iskola ilyen reformmal ki nem elégíthető, rajta pusztán újabb tanterv nem segítene, a mint nem segített a második, most érvényben levő sem. A polgári iskolának mindenekelőtt az kell, hogy helyét közoktatásügyi szervezetünkben végleg megállapítsák, hogy azokat a célokat, melyek felé törekednie, azokat a feladatokat, a melyeket megoldania kell, több mint 25 éves multja és tényleges fejlődése alapján szabatosan írják körül és azután azok elérésére és megoldására lássák el a szükséges eszközökkel: alkalmas tantervvel, megfelelő tanárképzéssel, életpályákkal, a melyek után érdemes törekedni és olyan végactussal, mely a nyilvános életben értékkel bír. A két régi középiskola mindezeknek «boldog birtokában» van, azért megelégedhetik a «tanterv módosításával», a polgári iskolának azonban még mindezekre törekednie kell, itt tehát a reformnak gyökeresebbnek kell lennie. — De menjünk tovább.

V. úr a polgári iskolát (fiúiskolát) a két régi középiskolával ellentétbe állítva, amazoknál az 1868: XXXVIII. törvényczikk okadatolásából, ezeknél magából az 1883: XXX. t.-cz. 1. §-ából fejti ki céljaikat: amazé «nagyközségeink jobb módú, túlnyomóan magyar középosztályát tömegesen az általános műveltség magasabb színvonalára emelni, . . . az ismeretek egyes ágaiból egész, befejezett oktatás által». — Emezeké, «a gymnasium és reáliskoláé az, hogy az ifjúságot magasabb általános műveltséghez juttassa és a felsőbb tudományos képzésre előkészítse».

Tökéletesen igaza van, hogy ebben csak «az általános műveltség emelése», a «magasabb műveltséghez való juttatás» a közös vonás, eltérő pedig a másik két feladat, amazé az «oktatás befejezése», emezeké «a felsőbb tudományos képzésre való előkészítés».

Ebből azután V. úr azt következteti csodálatos módon: «céljára nézve tehát a polgári iskola népiskola, a gymnasium és reáliskola pedig középiskola».

Abból az előzményből semmiképen sem vonhatjuk le ezt a következtetést; nézetünk szerint előbb mind a két iskolafajnak, t. i. úgy a

népiskolának, mint a középiskolának a fogalmát és körét kell meghatározni, és csak azután vonható le helyes logikával a végkövetkeztetés.

Kisértsük meg.

A népiskola fogalmának a meghatározása igaz, hogy nem oly könnyű, mint első pillanatban látszik. Nem mondhatjuk, hogy ha a középiskolák célja magasabb műveltséghez juttatni, úgy a népiskoláké az alacsonyabb műveltség közvetítése, bár ez alapján így van; de ilyen határozatlan és tág kifejezések, mint «magasabb és alacsonyabb» semmit, vagy legalább is keveset mondanak, és a praecisitás hiányánál fogva tettség szerint tágíthatók és szűkíthetők. Más viszonyok között, mint a mieink, a népiskolák munkaköre az anyanyelvi oktatásra szorítkozik, — a többi elemi ismereteken kívül — míg az idegen nyelvek felőlelése már tulterjed a népiskola munkakörén. Ilyen értelemben például az osztrák polgári iskola válfajai három, az elemi népiskola öt osztálya fölé helyezett továbbképző osztályukkal határozottan népiskolai jellegűek. Azonban minálunk még a tulajdonképi elemi népiskola is foglalkozik helyelyközzel egy idegen nyelvvel, a némettel, tehát ily demarcationális vonal nem fog minket a népiskola fogalmára elvezetni.

Még kevésbé vezetne célhoz, ha az iskolákat a társadalmi osztályok alapján különböztetnők meg. Szászországban és Hessenben pl. az alsóbb nyolcz osztályú elemi népiskola *mellett* létezik az ugyancsak nyolcz osztályú polgári iskola, csak hogy ez drágább és amazzal ellentétben igen csekély mértékben nyújtja a tandíjmentesség kedvezményét. Mindkettő legalul, a legelemibb ismereteken kezdi munkáját; az elemi népiskolának a tanterve azonban csekélyebb mértékben műveli a reáliákat és tisztán az anyanyelv körül mozog, a polgári iskola ellenben többet markol a reáliákból és az anyanyelven kívül egy idegen nyelvbe is belefog, t. i. a francia nyelvbe.

Ez a distinctio azonban épen nem alkalmazható a mi viszonyainkra, mert nálunk bármely társadalmi osztály — még a legmagasabb is — az elemi népiskola ismeretein kell, hogy kezdje a tudomány szerzést, ha másképen nem is, legalább magántanulás és magánvizsgálatok után. És közbevetve legyen mondvá, én tanügyünk ezen demokrata vonásának örvendek, büszke vagyok reá.

Hogy tehát kerestett definióinkhoz szilárd talajt, biztos alapot nyerjünk, nem marad egyéb hátra, mint a törvény, ez esetben az 1868-ki XXXVIII. t. cz. betűjét fogadni el kiinduló pontul.

Ennek az 1. és 48. §§-ai azt mondják, hogy a tanköteles kor a 6. életévnek betöltésétől a 12-nek, illetőleg a 15-nek a betöltéséig terjed, vagyis hat évig tart a mindennapi, azontúl három évig az ismétlő iskolai oktatás. Ez tételes törvény a *köteles* iskoláztatásról, mely Magyarországon általános érvényű, mindenkire kötelező, tehát ezek a hat osztályú elemi

iskolák és a három évi ismétlő iskolák bizonyára népiskolák. Ehhez, úgy hiszem, nem fér kétség.

De a népiskolák szervezetét csak mint kerek egészet tudom magamnak képzelni; nem hiszem tehát, hogy az akkori törvényhozásnak szándéka lehetett a népiskolákat úgy szervezni, hogy az elemi népiskolát IV. osztálya után derékon elmesse és a tanítványok egy részét innen egy másik népiskolába — a polgáriba — telerje át.

Ezt nem is tette a törvényhozás, de belátta azt, hogy lehetnek a szorosán vett népiskolának oly növendékei, a kiknek a köteles hat éven át nyert ismeret nem elég, a kik nemcsak ismételni akarnak ezután, hanem újat is tanulni. Ezeknek a számára alkotta meg a hat osztályú elemi népiskola teljes befejezése után következő felsőbb népiskolákat (l. B., 59—66. §§-ig), a fiúk számára három évi, a leányok számára két évi tanfolyammal. Vagyis ezen iskolákban a fiúk a három évi köteles ismétlőoktatás helyett, ugyanannyi évi egész napi, a lányok ellenben, talán nehogy házi teendőiktől még három évig elvonassanak, csak két évig egész napi rendszeres oktatásban részesülnek. Ezek az iskolák, mint nevök is mutatja, szintén nép-, még pedig felső népiskolák, vagyis az alsó, hat osztályú elemi népiskolák betetőzői, a melyekkel együtt teljes kerek egészet képeznek.

Ehhez járul még, hogy míg az 55. §. csak az elemi népiskolák köteles tantárgyait, azt a minimalis ismeretet szabja meg, melyre minden, még az alacsony állású embernek is szüksége van, és a 11. §. 3. bekezdésében ugyanezek a tantárgyak vannak felsorolva, mint a melyekre a hitfelekezetek az általuk fentartott népoktatási tanintézetekbe járó tanulókat oktatni tartoznak, addig a 64. §. a felsőbb népiskolák tantárgyait sorolja fel. Constatáljuk itt, hogy ezek között idegen nyelv nem fordul elő, hanem a két elsőben csak röviden: írás, olvasás, nyelvtan, tehát mindenesetre az anyanyelven, — ha ez nem is a magyar, — és csak a felsőbb népiskolákban szerepel a magyar nyelv is ott, a hol a tanítási nyelv nem a magyar.*

Azt hiszem, mindezt most egybefoglalva, megkapjuk népiskolánknak szabatos meghatározását ilyenformán: «Népiskola az az iskola, a mely az oktatásra alkalmas gyermekeket tanköteles korukban, azaz betöltött 6-ik életévüktől a 12-ig, illetve a 15-ig azon ismeretekre és ügyességekre tanítja, a melyekre minden, még az alacsony állású embernek, mint egy művelt nép tagjának szüksége van.»

És most vizsgáljuk meg egészen tárgyilagosan, vajjon a mai polgári iskola, úgy — a mint azt az 1868 : XXXVIII. t.-cz. C) szakaszának

* A magyar nyelv mint köteles elemi tantárgy, tudvalevőleg csak az 1879-iki XVIII. t.-cz. alapján került az elemi népiskolákba.

67—79. §§-ai megteremtették, beleillik-e a fentebbi meghatározás keretébe.

Már a 68. §. áttöri a népiskola fogalmát, a mennyiben a polgári fiúiskolát hat évinek declarálja, és a 69. §-sal ezt a hat évet nem helyezi a teljes hat osztályú elemi népiskola fölé, mint az előbb említett felső népiskolát, hanem megbontva amazt és elhagyva utolsó két évét, már a IV. oszt. — vagy tananyagának megfelelő felvételi vizsgálat után engedi a tanulóat a polgári iskolába fellépni, melyet a contemplált tanterv teljes kimerítése után csak 16-ik — a *legjobb* esetben a 16-ik életévében — fejezhet be, tehát mindenesetre egy évvel később, mint a meddig a tágabb értelemben vett tankötelesség tart és négy évvel később, mintsem a mindennapi iskoláztatás tankötelezettsége tart.

A 74. §. a tantárgyak felsorolása alkalmával ezek között megnevezi az anyanyelv stilsztikáját és irodalmát, a harmadik évfolyamtól kezdve rendes tantárgy gyanánt a németet mint idegen nyelvet, a számvetést egészen a politikai számvetésig, a vegytant, a statisztikát, a köz-, magán- és váltójog alapvonalait, a könyvvitelt és a rajzot a mértannal összhangzatba véve. Rendkívüli tantárgynak végre megenged még két vagy több idegen nyelvet: a latint, a francziát stb.

Hát lehetséges-e mindezek után a polgári iskolákat egyszerűen a népiskolák közé utalni? Lehetséges elfogulatlan itélettel azt mondani, hogy a polgári iskolák, daczára annak, hogy a tanköteles koron túl terjednek, daczára annak, hogy törvényileg megállapított tantárgyai a népiskolai ismeretek mértékét messze túllépi, népiskolák csak azért, mert nem feladatuk a felsőbb tudományos képzésre való előkészítés?

Természetesen ezen kérdésekre válasz helyett az az új kérdés hangzik fel: «miért foglalta hát ezeket az iskolákat a törvényhozás a népoktatási törvény keretébe?» Elismerem, hogy ez a keret, mely lételt adott a polgári iskolának, egyszersmind legnagyobb szerencsétlensége is. Azonban argumentumnak a polgári iskolák népiskolai jellege mellett ez a körülmény mégis csak gyenge volna.

Hiszen ugyanabban a keretben találjuk a tanító- és tanítónőképzőket is, pedig ezeket talán csak nem tartja senki népiskoláknak, hacsak per analogiam a középiskolai tanárképzőt is középiskolának nem mondjuk.

Annak az okát pedig, hogy a polgári iskolákat a népoktatási törvény keretébe foglalta a törvényhozás, kettős: először mivel nem lehetett azok létesítését a középiskolákat rendező törvénynek meghozataláig elhalasztani; — másodsor, hogy mint népoktatási intézeteknek állítására az államhatalom könnyebben kötelezhette reá a községet, — mint ezt V. úr az általa is többször idézett Csengery Antal-féle beszédekből is bizonyosan tudja.

A mint tehát egyrészt bizonyos, hogy a polgári iskolák a népoktatási törvény alapján, ugyancsak a népoktatási tanintézetek sorában a képzőkkel együtt állanak, úgy másrészt alig lehet abban kétsége valakinek, hogy daczára ezen helyzetöknek, messze túllépi a népiskolák fogalmát és keretét.

De vajjon beilleszthetők-e a középiskolák fogalmába és keretébe? ez a másik kérdés.

Már fentebb láttuk a középiskolai törvényből deducált két kritegiumát a középiskolának: 1. az általános műveltségnek magasabb színvonalra való emelése, — ez közös mindkétféle intézetnél; 2. a felsőbb tudományos képzésre való előkészítés, ez sajátos tulajdona eddigelé a gymnasiumnak és a reáliskolának — és sietünk hozzátenni — nem is lehet törekvése a polgári iskolának ezen czélnak szolgálni.

De lássuk csak, mennyiben felel meg az a két régibb középiskola, és mennyiben felelhet meg ennek a második kritegiumnak?

A V. és K. M. 25. jelentése szerint:

1887/8-ban járt a gymnasiumok I. osztályaiba 7569,
ugyanakkor « a reáliskolák « « 1832 tanuló.

A normalis nyolcz évi tanítási idő után az 1894/5-ki tanév végén maturált sikeresen a gymnasiumok VIII. osztályaiban 1969 tanuló, ugyanakkor maturált sikeresen a reáliskolák VIII. osztályaiban 307 tanuló.

E szerint az eredmény szerint léphetett felsőbb, azaz egyetemi és műegyetemi tanulmányokra a gymnasiumokból az eredeti 7569 tanulóból álló törzsnek 26 %-a, — a reáliskolákból léphetett műegyetemi tanulmányokra az eredeti 1832 tanulóból álló törzsnek 16·7 %-a, vagyis a gymnasiumokban valamivel több, mint egy negyedrészt, a reáliskolákból nem egészen egy hatodrészt. Amott tehát majd $\frac{3}{4}$ rész, itt pedig $\frac{5}{6}$ rész, különböző okoknál fogva nem érte el a régi középiskolák elé kitűzött második czélt. És ezt a tényt nem szemrehányásképen constatáljuk, hanem természetesen tünet gyanánt említjük, mely nem csupán magyar tanintézeteinknél jelentkezik, hanem épen ilyen, sőt még nagyobb mértékben lép előtérbe a külföld hasonló irányú tanintézeteinél is. Azonban el nem vitatható tény, hogy az a $\frac{3}{4}$ rész gymnazista és $\frac{5}{6}$ rész realista, bármely osztályából a megkezdett tanintézetnek is lépjen ki, csak az első kitűzött czél fontossága, még pedig túlnyomó fontossága mellett bizonyít; úgy hogy az említett középiskolák a magasabb tudományos oktatás előkészítése által minőségileg jelentékenyebb, az általános műveltség emelése által pedig mennyiségileg fontosabb szolgálatot teljesítenek a magyar társadalom intelligentiája érdekében.

Ez a gondolat, és ennek a megfontolása dictálhatta 1892-ben Zedlitz gróf, porosz közoktatásügyi minister 3373. sz. rendeletét a tollába, mely arról elmélkedik, hogy miután « az összes felsőbb (= közép,

minálunk) iskolákon csak 20·5 % érte el az illető tanintézetek célját (= tette le a maturát), 40·2 % megelégedett az egyévi önkéntességre jogosító bizonyítvánnyal,* 39·3 % még e nélkül is elhagyta az iskolát; s ebben oly hátrány rejlik, a melynek elenyésztetését a tanügyi kormányzat komoly kötelességének tartja, — hogy a közvetlenül az életbe kilépők számára a képzésnek egy olyan első lezárását létesítse, mely a szervezésben mint különválás egy alsóbb és felsőbb fokozatra érvényesül.»

És ez a rendelet Poroszországban készült, a hol a kilencz osztályú gymnasium, reálgymnasium és felső reálisiskola mellett mint felsőbb tanintézet létezik a hat osztályú «höhere Bürgerschule», vagy Realschule, a mely épen úgy, mint amazok hat osztálya záróvizsgálata alapján az egyévi önkéntességre képesít.

De vajjon nincsen-e nekünk magyaroknak is olyan középiskolánk, mely nem készít elő a magasabb tudományos oktatásra? De igenis, itt van: a rendeleti úton keletkezett hat osztályú felsőbb leányiskola és a polgári fiúiskola két felsőbb osztályából különválás útján keletkezett felső (ezelőtt közép-) kereskedelmi iskola.

A középiskoláknak definitióját ezek alapján úgy véljük megadhatónak, hogy azok olyan, az elemi népiskolák IV. osztálya fölé épült iskolák, melyek egyik kategóriájának feladata az ifjúságot befejezett ismeretkör nyújtásával magasabb általános műveltséghez juttatni, míg a másik kategóriájok ezen magasabb műveltséghez juttatáson kívül még a felsőbb tudományos képzésre is kell, hogy előkészítsen.

Ezen definitio alapján azután a reformálandó polgári iskola formailag is helyet foglalhatna a középiskolák között, hová ma még csak törekszik, hová azonban eljutnia kell, ha csak nem tesszük vele meg azt, a mit V. úr javasol, hogy töröljük el egyszerűen egészen. Ez a radicalis reform azonban hová vezetne? oda, hogy annak a 15,000 fiúnak és 16,000 leánynak új középiskolaféléket kellene állítani, mert hogy az a megoldás, a melyet V. úr a Kármán-Waldapfel-féle javaslattal egyezőleg ajánl, nem vezet célhoz, azt eddig is tapasztaltuk; hiszen ha a mi közönségünknek ez kellene, akkor új meg új *felsőbb népiskolákat* állítanának fiúk és leányok számára, nem pedig *polgári iskolákat*.

Ne utasítsa vissza már oly ridegen az öregebb két testvér a legifjabbnak előretörekvését, hiszen nem nagyzás, nem felkapás ennek a rugója, hanem a mostani sanyarú, «se hús, se hal»-féle helyzetben megérlelődött azon szilárd meggyőződés, hogy csak mint középfokú intézet boldogulhat, csak mint ilyen teljesítheti kellő nyomattal a neki szánt feladatot. A polgári iskola küzdelme nem nagyralátásból

* Ezt a porosz felsőbb tanintézeteken az unterprima (= a mi VI-ik osztályunkkal) után szerzik már meg.

folyik, az küzdelem a tisztességes létért, a melynek jogosultságát különben V. úr sem akarja tagadni. Nem akar a polgári iskola sem gymnasium, sem reáliskola-féle lenni, hanem közvetlenül az életre, vagy közép- és felső szakiskolákra akar előkészíteni ép úgy mint a gymnasium vagy a reáliskola, érintetlen dominiumul hagyván nekik az egyetemekre való előkészítést.

Ezen igyekezet pedig jogosult, mert már az 1868-ki XXXVIII. t. -cz. 74. §-a is azt kívánja, hogy a tanterv úgy állapítandó meg, hogy a polgári iskola első négy évi folyama alatt — habár kimerítőbben — ugyanazon tantárgyak taníttassanak, a melyek a középtanoda négy alsó osztályában taníttatnak, a latin nyelv kivételével».

De meg az 1883 : I. t.-cz. is erősíti részben a polgári iskola posztíóját, és csodálkoznom kell, hogy V. úr a törvényhozásnak ezen utóbbi intézkedésében nem akarja az előbbinek (1868 : XXXVIII. t.-cz.) helyes interpretatioját látni. Mert ezen qualificationális törvény szerint *mindazon* (nemcsak «bizonyos») hivatalokra, a melyekre a gymnasium és reáliskola alsó négy osztálya qualificál, *mindazokra* qualificál a polgári iskola alsó négy osztálya is. Továbbá minősít a teljes hat osztálya épen úgy a községi jegyzői pályára, mint a gymnasium vagy reáliskola első hat osztálya, valamint a latin nyelv pótlásával, épen úgy mint a reáliskolaké, a gyógyszerészgyakornokságra, az állatorvosi akadémia látogatására és a vasuti gyakornokságra, sőt kivételesen — s ez az egyetlen kedvezés, melyben a polgári iskola részesül — az érettségi vizsgálatot végzett középiskolai tanulókkal egyenlően lehetnek «dohányárúdei, raktári, valamint lottóigazgatósági tisztviselők» is. Végre pedig a 34,505. sz. pénzügyministeri rendelet alapján beléphetnek a selmeczi erdészeti és bányászati akadémiába is.

V. úr továbbá állításának erősítésére a törvénnyel szemben egy a qualificationális törvény előtt vagy három évvel kelt kormányrendeletre hivatkozik (V. és K. M. 1879. szept. 5-én 24,793. sz.), még pedig két zben (a 476. és a 478. lapon). Ez pedig az a hirhedt rendelet, a mely úgy kívánta boldogítani a polgári iskolákat, hogy *mellékesen* iparosokat is akart belőlök képezni ipartanműhelyekben. Ez a kísérlet pedig, a mely már régen a nem sikerültek közé tartozik, már régen és vele együtt a rendelet is a feledés homályában tűnt el. Máskor is igazságtalan V. úr a polgári iskola iránt, a mikor pl. azzal vádolja, hogy az elemi népiskola felső osztályainak rovására fejlődött. Ha ugyanis megengedjük is, hogy a polgári iskola ott akaratlanul is nyomást gyakorol az elemi iskolák felső osztályaira, és ugyanezt tesz a középiskolák is, a hol úgy emezek, valamint amazok léteznek vagy léteztek : miért nem fejlődtek ki azok az osztályok ott, a hol polgári iskola nincs ? vagy mind az ilyen helyeken teljes talán az elemi iskola hat osztálya ? avagy talán telepathikus hatása is van

a polgári iskolának, hogy ott is árt az eleminék, a hol nincs? A mi pedig a felsőbb népiskolákat illeti, tény, hogy azok felállítására csak igen nehezen lehetett a községeket reábirni, mert a polgári iskola — minden hiányai és bajai mellett is inkább kellett a közönségnek, mint a felsőbb népiskola. És itt ismét tévedést követ el V. úr, mikor azt állítja, hogy a polgári iskolák a felsőbb népiskolákból fejlődtek, mert míg ezek száma 27-ről 14-re szállott alá, addig amazoké 60-ról 96-ra (nem 95-re) emelkedett $27 - 14 = 13$; $96 - 60 = 36$; 36 és 13 között pedig 23 a különbség, a jelentékeny többség mégis csak önállóan fejlődött és nem alakult át pusztán.

Vádként hozza fel továbbá V. úr a polgári iskola ellen, hogy míg alsó osztályai telve vannak, addig a felsők majdnem mindenütt üresen állanak. Igen, ha pusztán a még meglevő polgári iskola V. és VI. osztályait nézzük, de ha helyesen kívánunk e dologban itélni, azokat az önállókká vált és kapcsolt kereskedelmi iskolákat is számba kell itt vennünk, a melyek a polgári iskolákból átalakultak és középiskolákká válva, záró érettségi vizsgálatukkal azonnal kedvezőbb helyzetbe jutottak.

Nézzük csak, mit mondanak ezekről a statisztikai adatok. 1895/6-ban volt az összes felső kereskedelmi iskolákban a budapesti kereskedelmi akadémia nélkül 4565 tanuló, holott 10 évvel előbb csak 721 tanulójuk volt. Vajjon nem vették-e fel ezek magukba egy nagy részét a polgári iskolák azon tanítványainak, a kik a polgári iskolákat látogatták volna tovább is, ha ezek szabadon fejlődhetnek általánosan művelő iskolákká. Ezekről a felső kereskedelmi iskolákról mondja dr. Schack Béla: «hogy itt már nem szakiskolákkal, hanem egy új középiskolanemmel állunk szemben. Általános középiskolával, mint a milyennek Csengery a polgári iskolát gondolta, de szakszerű színezettel, a mitől ugyancsak Csengery óva intett».*

Ezek után V. úr a különbségek felderítése céljából összehasonlítást tesz a polgári iskolai, a gymnasiumi és a reálistiskolai tantervek között oly célzattal, hogy bebizonyítsa, hogy a polgári iskola sem gymnasium, sem reálistiskola, tehát nem is középiskola.

Ezen részletes összehasonlítás terére azonban nem fogom követni. Először azért nem, mert a polgári iskola tantervét mi polgári iskolaiak sem tartjuk kielégítőnek, hiszen éppen azért akarunk rajta javítani.

Másodsor azért nem, mert elfogultsága a polgári iskolák ellen itt ri ki a legélénkebben, mivel daczára annak, hogy maga is beismeri, «hogy elvi szempontból mindkét intézetnek csak mint organikus egésznek tantervét kellene párhuzamba vonni, mert kitűzött célját csak ezek tökéletes megtartásával érheti el bármily néven nevezendő iskola».

* Kereskedelmi iskoláink és tanáraik a millennium esztendejében. Irtta dr. Schack Béla. XVIII. old.

mégis abból az indokból, hogy a polgári iskola felső két osztálya néptelen,* teljesen amputálja az V. és VI. osztályokat és az így nyert torsiót hasonlítja össze azután a középiskolákkal. Harmadszor azért nem, mivel csakugyan nem szorul beigazolásra, hogy a polgári fiúiskola sem gymnasium, sem reáliskola, tehát az egyes osztályokban előszabott tananyag teljes parallelismusáról szó sem lehet, hiszen ezen iskolák feladata épen rövidebb idő alatt és rövidebb utakon az általános műveltségnek bizonyos befejezettségére törekedni. Ha pedig ez a parallelismus csakugyan meg volna, akkor nem volna a polgári iskola más, mint gymnasium vagy reáliskola, s akkor teljesen megszűnnék önálló létezési joga. Végre azonban V. úr mégis csak kissé túlkönnyű oldalról fogta ezt az összehasonlítást, és így kötelességemnek tartom, ennek lényegesebb tévedéseire reámutatni.

Igy a földrajzi tananyagra vonatkozólag megemlíti ugyan, hogy a gymnasium három első osztályában két órával több van, mint a polgári iskola négy első osztályában, de elfelejti megjegyezni, hogy a gymnasium első osztályaiban a földrajzi oktatással bizonyos természetrajzi oktatás is jár, a mely tantárgyat a polgári iskola önállóan kezel, ebből pedig azután az a különbség áll elő, hogy erre a két tantárgyra együtt a négy osztályban a gymnasium és reáliskola 13—13, a polgári iskola pedig 17 órát fordít, tehát négy órával többet. Sapiienti sat. A matematika összehasonlításánál az *összefüggő* szóba fogózkodik V. úr, mintha azt hihetné, hogy a polgári iskolában nem összefüggően tárgyalnák az ismereteket. Téved V. úr, ha azt hiszi, hogy a tanterv rossz fogalmazásának vissza kell hatnia magára az oktatásra is. Azt hiszem, mégis csak kénytelen lesz bevallani, hogy ugyanazt az anyagot heti 18 órában alaposabban lehet művelni, mint 13 vagy 14 órában.

A rajzoló geometria pedig egybekapcsolva a szabadkézi rajzzal, úgy a mint a gymnasium tradálja, itt 10 órával, a polgári és reáliskolában pedig 18—18 órával szerepel. Hogy erre azután V. úr miképen mondhatja tárgyilagosan, hogy csak látszólag van meg a polgári iskolában, ez már csakugyan érthetetlen.

Különben V. úr a hivatalos miniszteri tantervet vetette csak össze a középiskolaiakkal; azonban létezik egy miniszterileg jóváhagyott (1879. szept. 12. 25,409. sz. a.) tanterv a fővárosi polgári fiúiskolák számára, a mely szerint pl. a német nyelv az alsó négy osztályban 8 órával, a matematika 21 órával (g. 13—r. 14), a természetrajz 10 órával (g. 3—r. 4), a földrajz külön 9 órával (g. 8—r. 4), a két tantárgy együtt tehát 19 órá-

* Megjegyzem, hogy az 1897-8-ki tanévben Budapest VII. és VIII. kerületi polg. fiúiskoláiban megnyílt két V. osztályban együtt több mint 80 tanuló iratkozott be.

val (g. 11—r. 8), a szabadkézi rajz heti 9 (g. 0—r. 4), a mértani pedig heti 10 (g. 10—r. 14), együtt tehát 19 (g. 10—r. 18) órával szerepel, és úgy tovább.

Ha tehát V. úr ezt a tantervet veti össze a középiskolaival, azt fogja találni, hogy ezek a polgári iskolák pensumaikat heti 29 órával az I., II. és III. osztályokban és 30 órával a IV. osztályban művelik, a középiskolák 28 óráival szemben. Azt fogja találni továbbá, hogy úgy az 1 órás ének, valamint a 2 meg 1 órás szépírás szaporítják ugyan a tantárgyak számait, de nem épen oly mértékben az óraszámot is. Ezek megszivelése után talán nem fogja nekünk oly kicsinylőleg odavetni, hogy «non multa, sed multum». Elismerjük, hogy az iskolacserére vonatkozó rendeletekben a középiskolák a favoriták velünk szemben, de nem ismerhetjük el, hogy az így jó volna, hiszen azért törekszünk ezen irányban is reformra. Elismerjük végre részben annak az igazságát is, a mit a középiskolai és polgári iskolai tanárképzés összehasonlításából derivál.

Azonban, ha V. úr reformmozgalmainkat csak némi figyelemre méltatta volna, bizonyosan észreveszi, hogy a javítás után való törekvésünknek ez egyik cardinális pontja. De ez már a reformmunkálatok terére tartozik.

Mindezek után úgy hiszem, hogy nem csodálkozhatik senki, ha mi V. úr végkövetkeztetését, Carthaginem esse delendam, nem fogadhatjuk el, hanem a polgári iskolák mai helyzetét tanügyi szervezetünkben a következő módon definiáljuk: «A polgári iskola ideiglenesen a népoktatásügyi keretben megalkotott, gyakorlati irányzatú középiskola, melynek feladata a régi középiskoláknál rövidebb idő alatt közvetlenül a gyakorlati életre képezni, vagy kenyérkeresetet biztosító szakiskolákra, szaktanfolyamokra előkészíteni».

Nem hiszelgek magamnak azzal, hogy az elmondottakkal a polgári iskolák ellenségeit legyőztem, de hacsak egy szemernyivel is hozzájárulhattam a valódi tényállás felvilágosításához, hacsak egy talpalattnyival is előmozdítottam a nézetek és ezzel a helyzet tisztulását, azt hiszem, nem végeztem fölösleges munkát.

LÁD KÁROLY.